

Шевченко В. В.,
аспірант кафедри української літератури
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

ФОЛЬКЛОРНО-МІФОЛОГІЧНІ ЖІНОЧІ ОБРАЗИ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ХИМЕРНОЇ ПРОЗИ

Анотація. У статті аналізуються образи та характеристики жіночих персонажів химерної прози ХХІ століття у контексті міфологізації та демонізації. Вказуються імена науковців, які досліджували проблему ідентифікації химерної прози. Акцентується увага на аналізі містичних жіночих образів та сучасної химерної прози загалом. Автор робить спробу дослідити книги українських авторів, в основі сюжету яких лежать містичні події і в якості головних чи другорядних персонажів виступають жінки, наділені надприродними здібностями. Прикладами виступають книги Дари Корній та Тали Владимирової, Олени Захарченко, Марини Смагіної, Василя Шкляра. Робиться припущення, що химерна проза продовжує свій розвиток у ХХІ столітті. Автор робить висновок, що образ жінки у химерній прозі ХХІ століття уособлює у собі сакральний підтекст.

Ключові слова: химерна проза, міфологія, фольклор.

Постановка проблеми. Релігія та містицизм були невіддільними явищами із самого початку розвитку людства. Завдяки активному розвитку фольклору уявлення пращурів про надприродні явища та створіння дійшли до наших часів та продовжують еволюціонувати. Великого впливу фольклорних мотивів зазнала українська література. Чимало письменників у різні часи надихались народними віруваннями для написання своїх культових творів. Григорій Квітка-Основ'яненко, Іван Котляревський, Іван Коцюбинський, Панас Мирний, Олександр Стороженко, Леся Українка, Тарас Шевченко та інші вводили у свої твори елементи містичності та химерності. Знаменним періодом для ірреальних мотивів у літературі стала доба «хрущовської відлиги», коли світ побачив цілий ряд творів, що науковці об'єднали під терміном «химерна проза». До таких творів відносимо: «Позичений чоловік, або ж Хома невірний і лукавий» Євгена Гуцала, «Ірій» Володимира Дрозда, «Левине серце» Павла Загребельного, «Лебедина зграя», «Зелені млини» Василя Земляка, «Манускрипт з вулиці Руської» Романа Іваничука, «Козацькому роду нема переводу» Олександра Ільченка «Оглянься з осені», «Автопортрет з уяви» Володимира Яворівського та інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню ідентифікації та ролі химерної прози у літературному процесі присвячували свої роботи В. Брюховецький, В. Дончик, М. Ільницький, А. Кравченко, Л. Новиченко, В. Панченко, А. Погрібний, М. Стрельбицький, та інші. О. Федотенко так визначає основні характеристики даного літературного напрямку: «Для «химерної прози», так само як і для «магічного реалізму», використання міфу, фольклору, вживлення у тексти елементів народної обрядовості стає засобом створення нової художньої реальності, яка корелює з реальністю безпосередньою і таким чином імпліцитно піднімає важливі соціальні, моральні, етичні тощо питання» [1, с. 403].

На сучасному етапі видання літератури, в основі сюжету якої лежать химерні події та головними героями яких висту-

пають міфологічні істоти, сприяє ідентифікації реципієнта як українця. Л. Чупрій зазначає: «Саме виховання національних почуттів і патріотизму (за допомогою відповідних заходів, історичної освіти, святкування визначних дат, популяризації національних міфів та символів; участі у різноманітних громадських акціях патріотичного змісту) є одним з основних засобів консолідації української політичної нації» [2]. У сучасних «химерних романах» велику увагу приділяється образу жінки як уособленню надприродних сил.

Зважаючи на те, що багато науковців вважають «химерну прозу» явищем, яке відійшло у минуле, питання аналізу жіночих містичних образів та ідентифікації «химерної прози» як окремого явища сучасної літератури мало досліджене.

Мета статті полягає у спробі аналізу образу жінки як надлюдини, містичної істоти у сучасній химерній прозі.

Виклад основного матеріалу. У романах, в основі яких лежать ірреальні події, можна помітити тенденцію використання саме жіночих образів як уособлення містичності та демонічності. Зокрема у романах «Зозулята зими» Тали Владимирової й Дари Корній, «Брат-і-Сестра» Олени Захарченко, «Волковиці» Марини Смагіної, «Кров кажана» Василя Шкляра саме жінки є уособленням магії та потойбічної сили, тоді як чоловіки або ж показуються звичайними людьми, або ж створіннями, що грають другорядну роль у розвитку подій. Ототоження жінки як надприродної сили є стандартним явищем у літературі ще за часів конотопської відьми Григорія Квітки-Основ'яненка, Мавки Лесі України та Марічки Івана Коцюбинського. «Міфологізація жіночих образів – спадок культу родчості, матриархату, епохи палеолітичних венер, племен амазонок. З психологічної точки зору, міфологічні образи жінок втілюють тінювий бік людської психіки» [3, с. 47]. Розглянемо міфологізовані жіночі образи у сучасному виявленні «химерної прози» більш детально.

У романі Тали Владимирової та Дари Корній «Зозулята зими» головну героїню Руслану можна охрестити популярним у наш час визначенням «екстрасенс». Шосте чуття заводить її у вир містичної історії, де фігурують привиди мертвих дітей та зла відьма. «Коли була зовсім малою, думала, що таке буває як не в усіх, то у більшості: звідкись з'являлося непоборне бажання просто встати і піти. Майже не чутний голос, інколи вкрадливий, інколи надто різкий, майже грізно нашіптував, силував – «йди, йди, йди». Думала тоді, що більшість людей навчилися не слухати цього поклику, відкараскуватись від нього плеєрами, порожніми балачками, набридливими звуками телевізорів, буденними справами, як миття посуду чи прасування. Згодом зрозуміла: тут справа не в «умінні відкараскуватись». Просто Я – напівбожевільна» [4, с. 18]. Письменниці позиціонує свою головну героїню як добру чарівницю, яка допомагає врятувати невинних та покарати зло. Тут демонічний акцент взагалі не простежується на відміну від головної антагоністки роману – відьми, що, маніпулюючи потерчатами, мстить

своїм ворогам. Попри те, що відьма більш досвідчена у магії і використовує злі чари, Руслана разом із друзями рятує невинних. Так, у романі відверто протистоять два жіночі містичні уособлення – берегиня та служниця зла. Другорядні персонажі, Олег, Мстислав, Арсен та інші, хоч і грають суттєву роль у розвитку сюжетних ліній, проте залишаються у тіні головної героїні.

Олена Захарченко пише свої повісті з онірично-ірреальним забарвленням. «Брат-і-сестра» – твір, сюжет якого будується на суто химерних подіях та фольклорних істотах. Головні герої – колишні коханці, Іван та Марія, що виявляються рідними по батьку, проклятим Іваном, братом та сестрою. Через свої гріхи вони змушені тікати від смерті. Їх батько був відьмаком, та на початку оповіді позиціонується як зла людина, що далека від Бога. Хрещена мати героїв натомість, хоч і виявляється відьмою, у повісті постає як уособлення добра, що оберігає героїв: «Його діти бояться, а до майбутньої куми – відразу біжать, на неї не гавкають собаки, до неї лащать коти, її обминають ворони і горобці – ніколи не підлітають навіть близько» [5, с. 31]. Під час своїх пригод Марія та Іван зустрічають багато химерних створінь. Серед них Царівна змії та відьми. Чимало хто з них виступають у творах покровительками головних героїв, тими, хто дають мудрі поради та бережуть від злих сил. Жінки, що зв'язали своє життя із магією, показуються нещасними та такими, що зобов'язані відмолювати свої гріхи. Брат і сестра й самі наділені магічними здібностями. Іван бачить видіння та під час сну може опинитися у паралельних світах та подорожувати у часі. Саме він керує напрямком їх із сестрою подорожі. Проте Марія має відьомські сили й саме на її долю випадає обов'язок убити головну злодійку повісті – відьму Несвицьку. Вона знімає багаторічне прокляття зі свого роду. І знову саме жінка виявляється тією, хто може протистояти злу, використовувати свої надможливості, щоб врятувати близьких.

Марина Смагіна – молода письменниця, дебютний роман якої критики характеризують так: «У «Волковицях» оживає давня карпатська магія з її ірреальними історіями, часовими вирвами, непростими прокляттями, які пролежали на денці гірської ріки Дзвінки майже сто літ і раптом вирвалися на волю» [6, с. 8]. Загадкову історію родини Половських доводиться розплутувати молодій дівчині Марійці. Оповідь ведеться від імені різних персонажів. Одна з них – Оріся – наділена надприродними силами. Вона бачить віщі сни та може спостерігати за іншими людьми через оніристичні видіння. «Коли Оріся бачила ці сни... сни наяву, як вона їх називала, то вона споглядала геть за всім, але ніхто не міг її ні бачити, ні чути, ні здогадатися про її присутність. Хіба що відчувати якимось шостим чуттям щось таке у повітрі...» [6, с. 136]. Є у романі й ще одна відьма, Марта, більш досвідченіша та мудріша за Орісю. Вона направляє та дає поради дівчині. Обидві жінки намагаються вберегти рід від страшних наслідків містичних подій. У романі образ жінки, що наділена магічними силами, позиціонується як берегиня родинного вогнища, мудра, та, що бачить більше за пересічну людину і намагається вберегти оточуючих від страшних помилок.

Головна героїня роману «Кров кажана» Василь Шкляр Анастасія перетворюється зі звичайної дружини збанкрутілого бізнесмена на відьму. Тут бачимо аліюзу на Єву, що спокусив Змії, адже для Насті світ магії відкриває її коханець, священник-сатаніст, давши їй напитися крові кажана. Головна героїня, до кінця не усвідомлюючи, що із нею відбувається, бере

участь у шабаші відьом, вступає у статеві стосунки із демоном, вагітніє від нього, намагається зробити аборт, під час якого її душа потрапляє у Пекло. У романі відьма позиціонується не як захисниця роду, жінка, що має сили оберігати тих, кому не дано бачити більше, а як нечиста, гріховна сила: «Ще мить – і з-за чагарів, що обступають галявину, видибують почвари, поторочі, суне всляке привиддя, чортівиння, з'являються такі ж голі, як і я, жінки з розпущеним волоссям, справжнісінькі лярви – хто на мітлі, хто на коцюбі, одна, здається, на швабрі, а та, дивися, верхи на круторогому цапові, в якого зеленим вогнем світяться очі» [7, с. 84]. У романі Василя Шкляра жінка, хоч і має магічні сили, проте опиняється жертвою у руках спокусника, занурюється у світ сатанізму та темної магії, не розуміючи цього, і використовується лише як засіб дати життя сину демона. Тут, хоч Анастасія й виступає головною діючою особою, проте є всього лише маріонеткою у руках сильного та хитрого чоловіка.

Висновки. Популяризація елементів фольклору та містики у сучасній літературі сприяє відродженню літературного явища ХХ століття – химерної прози. Активне використання суто українських містичних образів надає національного забарвлення сюжету даних творів. Жінки у народних віруваннях завжди наділялись могутніми магічними силами. Такий акцент у гендерному аспекті логічний, адже саме жінка у культурі наших пращурів і до сьогодні є берегинею родинного вогнища, завдяки якій розвивається родова лінія. Антагоністами у романах також дуже часто виступають саме жінки. Тут протиставляється добра сила чистої душі жінки та тієї, що продала душу Дияволу. Традиційно у романах сучасної химерної прози перемагають добрі сили. Чоловіки ж у творах якщо і мають надприродні можливості, то все ж таки виступають другорядними персонажами, або такими, які покладають головну місію на жіночі плечі. Отже, в основі сюжету більшості химерних романів лежать фольклорно-міфологічні жіночі образи, які потребують ряду детальних літературознавчих досліджень, як і химерна проза у цілому.

Література:

1. Подар Ю. «Магічний реалізм» і «химерна проза»: протистояння чи взаємодія / Ю. Подар // Літературознавчі студії: збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 33. – С. 397–404.
2. Чупрій Л. Шляхи оптимізації національного патріотичного виховання молоді у контексті забезпечення формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу / Л. Чупрій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bulava.in.ua/chupriy_molodist.html.
3. Бугайчук К. Жіночі міфологічні образи у творчості Валерія Шевчука / К. Бугайчук. Волинь – Житомирщина. – 2010. – № 20. – С. 47-54.
4. Владимирова Т. Зозулята зими / Т. Владимирова, Д. Корній. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2014. – 353 с.
5. Захарченко О. Брат-і-сестра / О. Захарченко. – К. : Факт, 2007. – 180 с.
6. Смагіна М. Волковиці / М. Смагіна. – К. : КМ-БУКС, 2016. – 224 с.
7. Шкляр В. Кров кажана / В. Шкляр. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2013. – 268 с.

Шевченко В. В. Фольклорно-міфологіческие женские образы как основа современной химерной прозы

Аннотация. В статье анализируются образы и характеристики женских персонажей химерной прозы XXI века в контексте мифологизации и демонизации. Указываются

имена ученых, которые исследовали проблему идентификации химерной прозы. Делается акцент на анализе мистических женских образов и современной химерной прозы в целом. Автор исследует книги украинских авторов, в основе сюжета которых лежат мистические события и в качестве главных или второстепенных персонажей выступают женщины, наделенные сверхъестественными способностями. Анализируются книги Дары Корней и Талы Владимировой, Елены Захарченко, Марины Смагиной, Василия Шкляра. Делается предположение, что химерная проза продолжает свое развитие в XXI веке. Автор приходит к выводу, что образ женщины в химерной прозе XXI века олицетворяет собой сакральный подтекст.

Ключевые слова: химерная проза, мифология, фольклор.

Shevchenko V. Folk-mythological female figure as the basis of chimera prose

Summary. In the article analyzed figure and characteristics of female characters the 21st century of chimeric prose in the context of mythologization and demonization. There are list of scientists who dedicate their works to the problem of identifi-

cation of chimera prose. The accent is made on the analysis of mystical female images and modern chimeric prose in general which is poorly disclosed in Ukrainian literary criticism. Briefly speaking about history of appearing this genre and its main attributes. The author tries to analyze Ukrainian authors books which take on the basis of the plot the mystic events and as the main or secondary characters they choose women endowed supernatural powers. The books of Dary Kornei, Taly Vladimirovoi, Eleny Zakharchenko, Mariny Smaginoi and Vasiliia Shkliara are example of chimeric prose in the article. Suggested that chimera prose continues to develop and to evolve in the 21st century. The Author concludes that the image of a woman in chimeric prose of the 21st century carries within it a sacral meaning. Exactly women's characters possess magical abilities, pass from generation to generation traditions and beliefs of the people, become protectress of people. In stories woman rather becomes the figure more demonistic than just simply mystical. In the novels of modern chimeric prose the gender aspect of the interaction of women as possessors of superpowers and men as ordinary people is traced. In conclusion the topic is not fully disclosed and requires a number of the following discoveries.

Key words: chimeric prose, mythology, folklore, woman.